

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ТУЛІНА ЕЛЬБІС ЄВГЕНІВНА

УДК 349.6:502.211:582

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ РОСЛИННОГО СВІТУ

12.00.06 – земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2016

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, доцент **Соколова Алла Костянтинівна**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри екологічного права.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор, **Краснова Марія Василівна**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри екологічного права;

– кандидат юридичних наук, **Шевердіна Інна Миколаївна**, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, господарського та трудового права.

Захист відбудеться 20 грудня 2016 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розіслано 15 листопада 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Ю. Уркевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Потреба вдосконалення правової регламентації відносин у сфері використання рослинного світу зумовлена низкою вагомих причин. По-перше, одним із завдань Закону України «Про рослинний світ» від 9 квітня 1999 р. за № 591-XIV є регулювання суспільних відносин у сфері використання дикорослих та інших несільськогосподарського призначення судинних рослин, мохоподібних, водоростей, лишайників, а також грибів, їх угруповань і місцезростань. Названий вище Закон лише фрагментарно регулює вирішення необхідних для цього питань. По-друге, однією з основних цілей державної екологічної політики, передбачених Законом «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 жовтня 2010 р., № 2818-VI, є забезпечення екологічно збалансованого природокористування, в тому числі й використання рослинного світу. Усунення прогалин у законодавстві сприятиме досягненню реалізації екологічної політики в досліджуваній сфері. По-третє, Україна є країною-учасницею міжнародних угод, у яких опосередковано передбачається регламентування правовідносин з використання рослинного світу. По-четверте, до сьогодні в доктрині екологічного права України не провадилося комплексного дослідження використання рослинного світу. Існуючі ж наукові напрацювання, що стосуються флористичних відносин, порушують ці питання лише частково або ж взагалі оминають проблеми регулювання використання рослинного світу. Усе зазначене й зумовлює актуальність поданої на захист дисертаційної роботи.

Науковим підґрунтям для проведення цього дослідження послужили праці таких вітчизняних науковців у галузі екологічного права, як В. І. Андрейцев, Г. В. Анісімова, Г. І. Балюк, О. В. Басай, І. В. Вітовська, Т. В. Григор'єва, А. П. Гетьман, В. О. Джуган, І. В. Гиренко, С. В. Єлькін, В. А. Зуєв, І. І. Каракаш, Б. В. Кіндюк, Т. В. Кирєєва, В. М. Комарницький, В. В. Костицький, М. В. Краснова, В. І. Лозо, Є. А. Марахін, П. В. Мельник, В. Л. Мунтян, В. В. Овдієнко, В. К. Попов, Я. О. Салміна, О. С. Семенець, А. К. Соколова, П. В. Тихий, О. В. Толкаченко, Л. Л. Чаусова, І. М. Шeverдіна, Ю. С. Шемшученко, С. М. Шершун та ін.

Важливою теоретичною базою для дисертаційної роботи стали наукові розробки представників радянської еколого-правової науки й таких учених-правників країн СНД, як: С. О. Балашенко, С. О. Боголюбов, В. К. Биковський, М. М. Бринчук, Ю. О. Вовк, В. Ф. Горбовий, Д. П. Дичюте, Л. А. Заславська, А. Б. Іскоян, О. С. Колбасов, М. І. Краснов, О. І. Крассов, І. С. Шахрай, А. М. Щеклодкін та ін.

При підготовці дисертації були використанні також праці науковців у сфері загальної теорії права – С. С. Алексєєва, О. В. Зайчука, О. О. Красавчикова, М. М. Марченка, О. В. Петришина, О. Ф. Скакун, Р. О. Халфіної, О. М. Щербини та ін.

Особливості об'єкта цього дослідження зумовили необхідність оперування в дисертації

добробками представників інших наукових галузей, зокрема, вчених у галузях фізичної географії, біології, а також матеріалом, що міститься в окремих розділах ботаніки й систематики рослин, – М. С. Гілярова, Ф. М. Мількова, В. М. Мінарченко, Є. О. Неведомської, В. А. Нечитайло, А. Л. Тахтаджяна та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого відповідно до цільових комплексних програм «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (державна реєстрація № 0111U000962) і «Проблеми вдосконалення правового регулювання користування природними ресурсами та комплексами в Україні» (державна реєстрація № 0116U006161).

Мета й завдання дослідження. Мета дисертації полягає в комплексному науковому розробленні питань забезпечення правового регулювання використання рослинного світу, у визначенні сутності інституту права використання рослинного світу, у виявленні проблем, що виникають у процесі регламентації відповідних суспільних відносин, а також у формулюванні наукових висновків щодо вдосконалення законодавства у зазначеній сфері.

Для досягнення зазначених цілей були поставлені такі основні завдання наукового дослідження:

- висвітлити етапи розвитку законодавства і здійснити наукову періодизацію еволюції наукових досліджень у сфері використання рослинного світу в Україні;
- проаналізувати національне, міжнародне й законодавство ЄС у досліджуваній царині;
- сформулювати визначення поняття «рослинний світ як об'єкт екологічних правовідносин у сфері використання» й перелічити його юридичні ознаки;
- установити місце інституту права використання рослинного світу в системі екологічного права України;
- здійснити класифікацію видів використання рослинного світу;
- навести класифікацію суб'єктів правовідносин у сфері використання рослинного світу і встановити їх права й обов'язки;
- визначити підстави й порядок виникнення, зміни і припинення правовідносин у цій сфері;
- визначити особливості правового регулювання відносин у процесі здійснення окремих видів використання рослинного світу;
- виявити шляхи вдосконалення та перспективи розвитку законодавства України щодо правового регулювання використання рослинного світу.

Об'єктом дослідження стали суспільні відносини, що складаються у процесі правової регламентації використання рослинного світу.

Предметом дослідження є правове забезпечення використання рослинного світу.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям цієї наукової роботи є сукупність методів наукового пізнання: загальнонаукових, що охоплюють діалектичний, історичний, метод аналізу й синтезу, формально-логічний і структурно-функціональний методи, і спеціальних, зокрема, формально-юридичний і порівняльно-правовий методи. Основним став діалектичний метод, який дозволив визначити стан, тенденції й перспективи розвитку наукових досліджень про правове регулювання використання рослинного світу й удосконалення законодавства в цій сфері. Історичний метод задіяно при вивченні становлення й розвитку законодавства України, що впорядковує відносини у процесах використання рослинного світу, а також розвитку наукових досліджень у цій царині. Метод аналізу й синтезу став у нагоді при розкритті змісту всіх підрозділів дисертації. Формально-юридичний і формально-логічний дали можливість з'ясувати особливості норм права, якими регламентуються відносини в досліджуваній нами сфері, а також визначити їх місце в системі національного права. Структурно-функціональний метод допоміг виявити комплексність правового регулювання використання рослинного світу й окреслити сферу дії законодавства у цій сфері, порівняльно-правовий сприяв здійсненню порівняльного аналізу окремих положень законодавства національного, міжнародного та ЄС у досліджуваній царині.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що подана на захист робота є першим в еколого-правовій науці України комплексним науковим дослідженням правового забезпечення у сфері використання рослинного світу. Відповідно до одержаних у процесі дослідження результатів на захист виносяться наступні теоретичні положення, висновки й рекомендації.

Уперше:

– запропоновано авторську дефініцію поняття «рослинний світ як об'єкт екологічних правовідносин у сфері використання»: це сукупність усіх видів дикорослих рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території, на суші, у воді, ґрунті й повітрі в межах державної юрисдикції України, які здатні задовольняти відповідні потреби суспільства сьогодні, які можуть бути використані в майбутньому і щодо яких встановлено відповідний правовий режим;

– названо спеціальні юридичні ознаки рослинного світу як об'єкта екологічних правовідносин у сфері його використання (біологічні, середовищні, територіальні, установлення відповідного правового режиму), а також обґрунтована необхідність їх законодавчого закріплення;

– висловлено пропозиції щодо вдосконалення структури розділу II Закону України «Про рослинний світ» і виділення з подальшим закріпленням у ньому (а) прав та обов'язків (компетенції) суб'єктів у сфері використання рослинного світу; (б) підстав і порядку виникнення, зміни і припинення права використання рослинного світу; (в) гарантій, форм і способів захисту прав користувачів об'єктів рослинного світу тощо;

– запропоновано розробити і прийняти підзаконні нормативні акти, як-то: (а) Правила використання природних рослинних ресурсів з науково-дослідною метою; (б) Правила використання рослинного світу для забезпечення потреб у технічній, лікарській, пряно-ароматичній і харчовій сировині з дикорослих рослин; (в) Перелік й порядок проведення заходів з регулювання поширення й чисельності видів дикорослих рослин;

– установлена наявність у законодавстві, яка упорядковує відносини у сфері використання рослинного світу, значних прогалин і колізій, а саме: (а) відсутність повного або часткового правового регламентування названих відносин, у тому числі й у підзаконних актах, зокрема, щодо конкретних видів використання рослинного світу, (б) суттєва неузгодженість між загальними, спеціальними й локальними рівнями такого регулювання і надмірною кількістю відсильних норм та ін.

Удосконалено:

– тлумачення юридичного поняття «об'єкти рослинного світу», під яким пропонується розуміти дикорослі та інші несільськогосподарського призначення рослини і гриби й утворені ними природні угруповання;

– класифікацію суб'єктів у царині використання рослинного світу, зокрема, запропоновано виокремити основні (фізичні та юридичні особи) і допоміжні (органи загальної та спеціальної компетенції) групи;

– критерії щодо класифікації видів використання рослинного світу: (а) залежно від цілей використання (природоохоронної, рекреаційної, оздоровчої, культурно-освітньої, виховної, науково-дослідної, господарської та ін.), що виступають основним критерієм останньої; (б) за підставою його виникнення (загальне, спеціальне й неспеціальне використання); (в) за строками (постійне й тимчасове); (г) за суб'єктним складом (використання основними й допоміжними суб'єктами) тощо;

– перелік принципів інституту права використання рослинного світу, як-от: (а) екосистемний підхід як провідний принцип інституту права використання рослинного світу; (б) раціональність використання; (в) його цільовий характер; (г) платність стосовно спеціального користування; (д) сталість; (е) установлення обмежень і заборон, що стосуються використання об'єктів рослинного світу, занесених до Червоної книги України або Зеленої книги України з урахуванням таких їх цінностей, як особлива наукова, природоохоронна та ін.; (є) нормування права використання рослинного світу та ін.

Набули подальшого розвитку наукові положення щодо:

– необхідності доповнення Закону України «Про рослинний світ» дефініцією понять: «рослини», «лікарські рослини», «гриби», «регулювання поширення й чисельності видів дикорослих рослин» тощо;

– теоретичного обґрунтування існування інституту флористичного права – складного інституту права використання рослинного світу, який відносять до регулятивних, матеріальних, галузевих інститутів. Він поділяється на прості інститути з правом використання об'єктів рослинного світу з такими цілями, як: природоохоронна, рекреаційна, оздоровча, культурно-освітня, виховна, науково-дослідна й господарська.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення й висновки дисертації можуть бути використані: (а) в науково-дослідній сфері – для подальших наукових досліджень у галузі екологічного права питань правового регулювання використання рослинного світу; (б) у нормотворчій діяльності – з метою розроблення нових і вдосконалення чинних нормативно-правових актів у сфері правового регламентування використання рослинного світу; (в) у навчальному процесі – при викладенні курсу «Екологічне право України» і при підготовці відповідних навчальних посібників і методичних матеріалів для студентів вищих навчальних закладів юридичної освіти.

Апробація результатів дисертації. Результати цієї наукової роботи обговорювались й були схвалені на засіданнях кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Основні положення дисертації оприлюднені в доповідях на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Проблеми сучасної юридичної науки очима молодих учених» (м. Харків, 17 квітня 2014 р.), «Закарпатські правові читання» (м. Ужгород, 25-27 квітня 2014 р.), «Юридична осінь 2014 року» (м. Харків, 14 листопада 2014 р.), «Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні і прикладні аспекти» (м. Харків, 5 грудня 2014 р.), «Перші кроки в науці земельного, аграрного та екологічного права» (м. Харків, 24 квітня 2015 р.), «Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного й екологічного права» (м. Київ, 22-23 травня 2015 р.), «Природоресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи» (м. Харків, 30-31 жовтня 2015 р.), «Юридична осінь 2015 року» (м. Харків, 11 листопада 2015 р.) «Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади» (м. Харків, 4 грудня 2015 р.).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлені в 15-ти наукових публікаціях, з яких: 6 статей, оприлюднених у наукових фахових періодичних виданнях з юридичних наук (з яких одна – в зарубіжному фаховому виданні) і 9 тез доповідей і наукових повідомлень на вказаних конференціях.

Структура дисертації зумовлена предметом, метою й завданнями дослідження. Вона складається зі вступу, 3-х розділів, що містять 10 підрозділів, з висновків до кожного розділу й загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 206 сторінки, з яких основного тексту – 175, кількість використаних джерел становить – 266 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, розкривається її сутність і стан наукового розроблення, визначаються зв'язок з науковими програмами, планами, темами, мета й завдання, об'єкт і предмет дослідження, методологічна й теоретична база, формулюється наукова новизна одержаних результатів, наводяться дані про апробацію результатів дисертаційної роботи.

Розділ 1. «Науково-правові засади використання рослинного світу» складається з 3-х підрозділів, у яких проаналізовано розвиток наукових досліджень і законодавства у сфері використання рослинного світу, а також установлено співвідношення законодавства національного, міжнародного та ЄС у зазначеній царині.

У підрозділі 1.1. *«Розвиток наукових досліджень щодо використання рослинного світу в екологічному праві України»* зазначається, що розвиток наукових досліджень правовідносин щодо використання рослинного світу можна умовно поділити на 3 періоди. Цей поділ пов'язаний з формуванням нормативно-правової бази в цій царині, актуалізує наукові напрацювання в кожне із зазначених періодів.

Розглядаються ці періоди доволі детально: (а) до 70-х років ХХ ст. (усі доробки науковців спрямовані на дослідження правовідносин щодо використання лісів); (б) кінець 70-х років – 1999 р. (здійснюється виокремлення правовідносин стосовно регулювання використання позалісової рослинності як самостійного об'єкта вивчення); (в) 1999 р. – до сьогодні (із прийняттям Закону України «Про рослинний світ» і закріпленням у ньому поняття рослинного світу наукові дослідження правників виходять на новий рівень, з'являється потреба в комплексному вивченні правовідносин у сфері використання рослинного світу).

У цьому підрозділі підкреслюється, що дослідження у сфері регламентування правовідносин щодо рослинного світу та його елементів у вчених різняться, а тому можна виокремити декілька напрямків вивчення цих відносин залежно від того чи іншого природного об'єкта. Одна група науковців об'єктом правового регулювання розглядає окремо тільки ліс; друга в центрі дослідження ставить поруч з лісовою рослинністю рослинність позалісову; третя розкриває поняття «рослинний світ» насамперед як сукупність лісових ресурсів, як рослинність, що не належить до них, і як рослинність сільськогосподарського призначення. На сьогодні актуальним слід назвати підхід тієї групи дослідників, які рослинний світ вивчають як сукупність його складників – флори і рослинності. Доведено необхідність правового регулювання правовідносини щодо всієї рослинності – як лісової, так і зростаючої поза лісом, бо тільки з такої позиції згідно з чинним українським законодавством можливе комплексне дослідження зазначеної проблеми.

У підрозділі 1.2. *«Становлення й розвиток законодавства у сфері використання рослинного світу»* проведено періодизацію розвитку законодавства України у сфері використання рослинного світу з виділенням 3-х її етапів: перший – до 1917 р., другий – з 1917 р. до 1991 р., третій – з 1991

р. до сьогодні. Протягом першого етапу законодавець оминав увагою потребу правової регламентації відносин щодо нелісової рослинності і приділяв основну увагу правовому забезпеченню використання здебільшого лісів. Із часом необхідність у правовому регулюванні зазначених відносин стала нагальною з огляду на зростаючі потреби в різних видах сировини з дикорослих рослин. Під час другого етапу виникає питання про важливість розгляду рослинного світу саме самостійним об'єктом правового регулювання, хоча поняття «рослинний світ» та його елементи ще не були визначені в законодавстві. Найповніше в цей час були впорядковані відносини щодо використання лісової рослинності. Третій етап характеризується формуванням і розвитком в Україні правового забезпечення регламентування використання рослинного світу як самостійного природнього об'єкта з визначенням його складових елементів. У цей час були прийняті основні нормативно-правові акти флористичного законодавства України – Лісовий кодекс (в редакції від 1994 р. і 2006 р.) і Закон «Про рослинний світ».

У підрозділі 1.3. *«Співвідношення національного, міжнародного й законодавства ЄС у сфері використання рослинного світу»* підкреслюється, що основні відмінності між законодавством ЄС та українським полягають у тому, що в Україні відносини з використання рослинного світу регулюються матеріальними і процесуальними нормами, що містяться в підгалузевих нормативних актах (Закон України «Про рослинний світ», Лісовий кодекс України тощо), а в ЄС – процедурними нормами, закріпленими в директивах, що містять інструменти й механізми, спрямовані на вдосконалення прийняття рішень, на розроблення і впровадження змін безпосередньо в законодавство держав-членів ЄС. Крім того, нормативні акти останнього в якості об'єктів правового регулювання оперують терміном «флора», а не «рослинний світ», на відміну від українського законодавства.

За результатами аналізу міжнародних договорів, учасницею яких є Україна, встановлено, що одним з аспектів, на що вони спрямовані, є правове регламентування використання рослинного світу. У той же час окремого міжнародного документа, який комплексно розв'язував би проблеми у сфері використання рослинного світу, немає, існують лише норми конвенцій, що містять деякі положення щодо цієї царини.

Виокремлення нових для національного законодавства видів цільового використання об'єктів рослинного світу допоможе встановити, як саме вирішується питання класифікації видів використання рослинного світу в інших країнах, а також розширити горизонти юридичних досліджень, що, у свою чергу, дозволить урахувувати як позитивний, так і негативний зарубіжний досвід.

Розділ 2. «Загальна характеристика екологічних правовідносин у сфері використання рослинного світу» складається з 4-х підрозділів, у яких розглядаються особливості правовідносин у зазначеній сфері, формування інституту права використання рослинного світу, розкривається

його понятійний апарат.

У підрозділі 2.1. «Рослинний світ як об'єкт екологічних правовідносин у сфері використання» наводиться дефініція поняття «рослинний світ», формулюються його елементи, юридичні ознаки та правовий режим.

Результати проведеного дослідження надали змогу дійти висновку, що об'єкти рослинного світу у сфері використання слід класифікувати наступними чином: 1) загальний об'єкт – рослинний світ; 2) спеціальні об'єкти рослинного світу (природних рослинних ресурсів): (а) дикорослі рослини, гриби й утворені ними природні угруповання; (б) їх частини (наземна й підземна, а також квіти, кора, корені, стебла, плоди – горіхи, ягоди); (в) життєва форма об'єктів – дерева, чагарники, трав'яний рослинний покрив тощо; (г) за метою використання – технічні, лікарські, пряно-ароматичні, харчові дикорослі рослини та ін.; 3) об'єкти права загального природокористування – об'єкти рослинного світу (природні рослинні ресурси), що використовуються з природоохоронною, рекреаційною, оздоровчою, культурно-освітньою й виховною метою; 4) об'єкти права спеціального природокористування – об'єкти рослинного світу (природні рослинні ресурси), що використовуються з метою науково-дослідною і господарською: (а) для забезпечення населення й виробництва технічною, лікарською, пряно-ароматичною й харчовою сировиною з дикорослих рослин; (б) для випасу худоби, забезпечення інших потреб тваринництва; (в) для потреб бджільництва; (г) для потреб мисливського й рибного господарства тощо.

Особливість правового режиму використання рослинного світу як об'єкта екологічних правовідносин у досліджуваній сфері спирається на поєднання специфічних характеристик рослинного світу як (а) частини навколишнього природного середовища, екосистеми; (б) самостійного природнього об'єкта; в) складника біорізноманіття, екомережі; (г) об'єкта права власності та інших прав; (д) об'єкта нерухомості (щодо рослинних угруповань) і рухомих об'єктів (щодо деяких представників флори) та ін.

У підрозділі 2.2. «Поняття, форми й види використання рослинного світу» запропоновано класифікацію видів використання рослинного світу за допомогою виокремлення нових критеріїв для такого поділу чи вдосконалення вже існуючих видів. Проаналізовано співвідношення в національному законодавстві України понять «форма» і «вид».

Здійснено комплексний теоретичний аналіз правової природи інституту права використання рослинного світу та його принципів. Норми цього правового інституту охоплюють: (а) види використання об'єктів рослинного світу; (б) підстави й порядок виникнення, зміни і припинення права спеціального використання рослинного світу; (в) права й обов'язки користувачів об'єктами рослинного світу; (г) особливості регламентування поширення й чисельності окремих видів дикорослих рослин тощо.

На підставі ґрунтовного вивчення напрацювань учених – представників теорії права сформульовано категорію «принципи інституту права використання рослинного світу» як основні юридичні засади, положення, що визначають розвиток і регламентування відносин з використання об'єктів рослинного світу.

У підрозділі 2.3. «Суб'єкти правовідносин у сфері використання рослинного світу, їх права й обов'язки» наголошується, що суб'єктами правовідносин у царині використання рослинного світу є основні й допоміжні суб'єкти, які на підставі правових норм використовують свою правосуб'єктність, тобто реалізують суб'єктивні права та юридичні обов'язки (або компетенцію). Наразі вважаємо за необхідне доповнити Закон України «Про рослинний світ» новими статтями, які встановлювали б відповідні права й обов'язки тих, хто користується рослинним світом. Зазначений Закон має також містити окрему статтю, присвячену гарантіям і захисту прав цих користувачів.

Запропонована класифікація основних і допоміжних суб'єктів правовідносин у сфері використання рослинного світу ґрунтується на наведених у роботі дослідженнях представників еколого-правової доктрини з урахуванням особливостей, притаманних цьому об'єкту екологічних правовідносин. Основна група суб'єктів охоплює юридичних і фізичних осіб, безпосередньо заінтересованих у використанні об'єктів рослинного світу; допоміжна група – суб'єктів, які здійснюють управлінські функції у сфері використання природних рослинних ресурсів, – органи загальної і спеціальної компетенції. До перших належать Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України та ін.; до других – органи, які мають повноваження в цій царині: Міністерство екології та природних ресурсів України, Державне агентство лісових ресурсів України, Державне агентство рибного господарства України тощо.

У підрозділі 2.4. «Підстави й порядок виникнення, зміни і припинення правових відносин у сфері використання рослинного світу» розкриваються підстави виникнення, зміни і припинення правових відносин окремо щодо загального, спеціального й неспеціального видів використання рослинного світу.

Рекомендується авторський перелік підстав припинення права спеціального використання об'єктів рослинного світу, яким, як вбачається, належить доповнити Закон України «Про рослинний світ», а саме: (а) якщо відпала потреба у спеціальному використанні цих об'єктів; (б) у разі припинення діяльності підприємств, установ, організацій і громадян, які використовували об'єкти рослинного світу; (в) якщо порушено норми або правила використання цих об'єктів тощо.

Окрім формулювання й законодавчого закріплення підстав припинення права спеціального використання об'єктів рослинного світу, видається доречним визначити й закріпити порядок такого припинення в Законі України «Про рослинний світ».

Розділ 3. «Особливості правового регулювання відносин у сфері здійснення окремих

видів використання рослинного світу» складається з 3-х підрозділів, присвячених дослідженню правового регламентування використання рослинного світу залежно від його мети.

У підрозділі 3.1. *«Правове регулювання окремих видів використання рослинного світу»* встановлено класифікацію видів використання рослинного світу, передбачених Законом України «Про рослинний світ» і Лісовим кодексом України, підкреслюється, що вони співвідносяться як загальне і спеціальне. Класифікація зазначених видів залежно від мети використання рослинного світу є провідною в розглядуваній сфері. Ось чому в цьому підрозділі системно проаналізовано проблеми правового регулювання кожного виду використання розглядуваного об'єкта.

Обґрунтовано, що одним з видів використання об'єктів рослинного світу є використання корисних властивостей не лише лісів (як типу рослинності), а й інших типів рослинності, окремих представників флори, тобто рослинного світу в цілому.

Визначено і розглянуто таку особливість використання об'єктів рослинного світу, як регулювання відносин щодо поширення і щодо чисельності окремих видів дикорослих рослин. Пропонується розробити і прийняти постанову «Про затвердження переліку й порядку проведення заходів з регулювання поширення й чисельності видів дикорослих рослин», яка сприятиме виконанню завдань не тільки законодавства флористичного, а екологічного в цілому.

У підрозділі 3.2. *«Правове регулювання використання рослинного світу з науково-дослідною метою»* називаються ознаки, притаманні цьому виду використання об'єктів рослинного світу. Використання рослинного світу з науково-дослідною метою здійснюється в порядку спеціального використання: (а) воно відбувається за дозволом, отримання якого є обов'язковою підставою для використання цього об'єкта; (б) воно є платним, хоча, правда, законодавством передбачаються деякі винятки; (в) у встановленому земельним законодавством порядку можуть для цього відводитися спеціальні земельні ділянки, на яких зростають об'єкти рослинного світу; (г) Законом України «Про рослинний світ» передбачаються певні обмеження й заборони використання природних рослинних ресурсів з названою метою; (д) воно здійснюється фізичними і юридичними особами, серед яких до основних суб'єктів досліджуваних правовідносин потрібно віднести науково-дослідні установи, навчальні й освітні заклади тощо.

Визначено, що використання рослинного світу з науково-дослідною метою становить собою діяльність, основними формами якої є фундаментальні і прикладні наукові дослідження, спрямовані на одержання й використання нових знань про рослинний світ, на досягнення практичних цілей і вирішення конкретних завдань у сфері його охорони, використання й відтворення.

У підрозділі 3.3. *«Особливості використання об'єктів рослинного світу для забезпечення потреб у технічній, лікарській, пряно-ароматичній і харчовій сировині з дикорослих рослин»* розкриваються специфічні риси, притаманні саме цьому виду використання об'єктів рослинного

світу, призначених для забезпечення потреб у сировині з дикорослих рослин.

Використання об'єктів рослинного світу для забезпечення потреб у технічній, лікарській, пряно-ароматичній і харчовій сировині з дикорослих рослин може здійснюватись у порядку як загального, так і спеціального використання природних рослинних ресурсів. Суб'єкти цього виду використання об'єктів рослинного світу мають відповідні специфічні обов'язки щодо забезпечення невиснажливості використання природних рослинних ресурсів і збереження сприятливих умов для життя диких тварин та охорони довкілля.

Особливістю загального використання об'єктів рослинного світу для забезпечення вищезазначених потреб є заборона торгівлі певними їх видами, а саме лікарськими й декоративними рослинами та їх частинами (кореннями, стеблами, плодами тощо). Спеціальне використання цих об'єктів для вказаних потреб здійснюється за умови наявності дозволу на спеціальне використання природних рослинних ресурсів. Це стосується насамперед закупівлі лікарської й технічної сировини з дикорослих рослин у юридичних або фізичних осіб.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, яке полягає в комплексному науковому розробленні питань правового регулювання використання рослинного світу. Виявлено недоліки і прогалини у правовій регламентації використання останнього, розроблено пропозиції з удосконалення чинного законодавства і практики його застосування. Результати дослідження зводяться до нижченаведених основних положень.

1. Аналіз законодавства, що впорядковує відносини у сфері використання рослинного світу, дозволяє стверджувати про наявність у ньому значних прогалин і колізій. Основною проблемою слід назвати відсутність повного або часткового правового регламентування названих відносин, у тому числі й у підзаконних актах, що зумовлено суттєвою неузгодженістю між загальними, спеціальними й локальними рівнями такого регулювання і надмірною кількістю відсильних норм. Зазначені недоліки потребують негайного усунення шляхом прийняття нових нормативних підзаконних актів, внесення відповідних змін і доповнень до Закону України «Про рослинний світ».

2. Проведений порівняльний аналіз законодавства ЄС і країн СНД з національним законодавством у досліджуваній сфері показав, що останнє має подібні риси із законодавством країн СНД і держав ближнього зарубіжжя і що зараз спостерігається тенденція до гармонізації законодавства України і ЄС. Удосконалення регламентації відносин з використання рослинного світу не тільки має здійснюватися на рівні національного законодавства, а й виходити за його межі на міжнародний рівень. Варто запозичити позитивний досвід зарубіжних країн у регулюванні

зазначених відносин з метою взаємовідповідності законодавства національного і ЄС.

3. Установлено, що категорії «об'єкти рослинного світу» і «природні рослинні ресурси» у сфері регулювання правовідносин з використання об'єктів рослинного світу є тотожними, що впливає з поглибленого вивчення їх компонентів, зазначених у Законі України «Про рослинний світ».

4. З метою усунення розгалуженості й дублювання функцій органів управління в царині використання рослинного світу необхідно доповнити Закон України «Про рослинний світ» статтями, в яких визначатиметься компетенція кожного органу, до функцій якого належить державне управління у сфері охорони, використання й відтворення рослинного світу, що сприятиме підвищенню ефективності регламентації відносин щодо правового забезпечення цих процесів.

5. На підставі дослідження національного й іноземного законодавства у розглядуваній царині вбачається недоцільною зазначена у ст. 2 Закону України «Про рослинний світ» класифікація розглядуваних об'єктів, оскільки нераціонально використовувати в законодавстві всі ботанічні класифікації для переліку видів рослин та їх біологічні особливості. Пропонується вилучити з поняття «об'єкти рослинного світу» невдало сформульовану їх класифікацію (на судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники) і визначати об'єкти рослинного світу як «дикорослі та інші несільськогосподарського призначення рослини, гриби й утворені ними природні угруповання».

6. Законом України «Про рослинний світ» передбачається розроблення і прийняття Правил загального використання природних рослинних ресурсів. Як вбачається, основні положення щодо регламентування загального використання природних рослинних ресурсів слід закріпити не окремим правовим актом, а безпосередньо у відповідних статтях цього Закону.

7. Пропонується розробити і прийняти Правила використання рослинного світу для забезпечення потреб у технічній, лікарській, пряно-ароматичній і харчовій сировині з дикорослих рослин, структура яких містить: (а) загальні положення, що розкриватимуть основну термінологію, коло суб'єктів, підстави й порядок виникнення, змін і припинення цих правовідносин у цій сфері; (б) перелік прав та обов'язків осіб, які використовують об'єкти рослинного світу для забезпечення потреб у зазначеній сировині з дикорослих рослин; (в) вимоги до заготівлі об'єктів рослинного світу для забезпечення вказаних потреб та ін.

8. Пропонується розробити і прийняти Правила використання рослинного світу в науково-дослідницьких цілях, якими передбачити норми, що визначатимуть: (а) основні поняття; (б) об'єкти рослинного світу для такого виду використання; (в) коло суб'єктів, їх права й обов'язки; (г) порядок і підстави виникнення, зміни і припинення права використання рослинного світу з науково-дослідницькою метою та інші особливості цього виду використання названих об'єктів.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Bloshenko E. S. Становлення та розвиток законодавства у сфері використання рослинного світу / Е. С. Блошенко // Пробл. законності : зб. наук. пр. – Х. : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. – Вип. 126. – С. 107–115.
2. Bloshenko E. S. Розвиток науково-правових досліджень використання рослинного світу / Е. С. Блошенко // Пробл. законності : зб. наук. пр. – Х. : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. – Вип. 127. – С. 104–110.
3. Bloshenko E. S. Соотношение национального законодательства Украины об использовании растительного мира и иностранного законодательства в этой сфере / Э. Е. Блошенко // *Legea si viata*. – Кишинев, Респ. Молдова, 2015. – Ianuarie. – С. 20–23.
4. Bloshenko E. S. Юридичні ознаки рослинного світу як об'єкта екологічних правовідносин у сфері використання / Е. С. Блошенко // *Право і суспільство*. – 2015. – № 5. – С. 106–111.
5. Bloshenko E. S. Визначення допоміжних суб'єктів правовідносин у сфері використання рослинного світу / Е. С. Блошенко // *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту*. – Серія «Юрид. Науки». – 2015. – Вип. 3. – Т. 2. – С. 31–35.
6. Bloshenko E. S. Підстави припинення правових відносин у сфері використання рослинного світу / Е. С. Блошенко // *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту*. – Серія «Право». – 2015. – Вип. 34. – Т. 2. – С. 42–45.
7. Bloshenko E. Some problems of regulation of flora using in Ukraine (Деякі проблеми регулювання використання рослинного світу в Україні) / E. Bloshenko // *Проблеми сучасної юридичної науки очима молодих учених: матер. Всеукр. конф.* / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Нац. юрид. ун-т. імені Ярослава Мудрого, 2014. – С. 16, 17.
8. Bloshenko E. S. Деякі юридичні проблеми поняття рослинного світу / Е. С. Блошенко // *Закарпатські правові читання: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (м. Ужгород, 25-27 квіт. 2014 р.)* / Ужгород. нац. ун-т; за заг. ред. В. І. Смолянки та ін. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2014. – Т. 2. – С. 432–434.
9. Bloshenko E. S. Формування наукових поглядів щодо правового регулювання використання рослинного світу / Е. С. Блошенко // *Юридична осінь 2014 року: зб. тез доп. та наук. повідомл. учасників Всеукр. наук. конф. молодих учених (м. Харків, 14 листоп. 2014 р.)* / за заг. ред. А. П. Гетьмана. – Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. – С. 238–240.
10. Bloshenko E. S. Правове регулювання відносин щодо використання рослинного світу: міжнародно-правовий аспект / Е. С. Блошенко // *Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти* : матер. «круглого столу» : (м. Харків, 5 груд. 2014 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, НАПрН України. – Х. : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. – С. 236–238.

11. Блошенко Е. Є. Деякі юридичні особливості визначення поняття рослинного світу / Е. Є. Блошенко // Перші кроки в науці земельного, аграрного та екологічного права [Електронний ресурс]: зб. матер. наук. конф. студентів, магістрів, аспірантів та молодих вчених (м. Харків, 24 квіт. 2015 р.) / за ред. Саннікова Д. В., Ігнатенко І. В., Гетьмана А. П., Шульги М. В. – Х. : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. – С. 54–57.

12. Блошенко Е. Є. Особливості деяких видів юридичних ознак рослинного світу / Е. Є. Блошенко // Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 90-річчю народження акад. В. З. Янчука (м. Київ, 22-23 трав. 2015 р.) / за заг. ред. В. М. Єрмоленка. – К. : Вид. центр НУБіП України, 2015. – С. 261–263.

13. Туліна Е. Є. Особливості правового регулювання використання рослинного світу з науково-дослідною метою / Е. Є. Туліна // Юридична осінь 2015 року: зб. тез доп. та наук. повідомл. учасників Всеукр. наук. конф. молодих учених (м. Харків, 11 листоп. 2015 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. – Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. – С. 190–193.

14. Туліна Е. Є. Особливості правового регулювання використання рослинного світу для забезпечення потреб у лікарській сировині з дикорослих рослин / Е. Є. Туліна // Природоресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи: зб. матер. «круглого столу» (м. Харків, 30-31 жовт. 2015 р.) / за заг. ред. М. В. Шульги. – Х.: Вид-во ТОВ «Оберіг», 2015. – С. 190–192.

15. Туліна Е. Є. Особливості правового регулювання поширення і чисельності видів дикорослих рослин / Е. Є. Туліна // Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади : матер. «круглого столу» (м. Харків, 4 груд. 2015 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х.: Право, 2015. – С. 244–246.

АНОТАЦІЯ

Туліна Е. Є. Правове забезпечення використання рослинного світу. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2016.

У роботі на підставі вивчення наукової літератури, законодавчих та інших нормативно-правових актів здійснено комплексне дослідження правових засад регулювання використання рослинного світу. Висвітлено етапи розвитку законодавства, здійснено періодизацію еволюції наукових досліджень у сфері використання рослинного світу в Україні. Проведено порівняльний

аналіз законодавства національного, міжнародного та ЄС у досліджуваній царині. Сформульовано конструкцію «рослинний світ як об'єкт екологічних правовідносин у сфері використання» й названо її юридичні ознаки. Установлено місце інституту права використання рослинного світу в системі екологічного права України. Наведено класифікацію видів використання рослинного світу, класифікацію суб'єктів правовідносин у цій сфері й названо їх права й обов'язки. Визначено підстави й порядок виникнення, зміни і припинення правовідносин у досліджуваній царині. Перелічені особливості правового регулювання відносин у процесі здійснення окремих видів використання рослинного світу. Зроблено теоретичні висновки, окреслено низку проблем, які потребують невідкладного вирішення, сформульовано пропозиції стосовно внесення змін до чинного законодавства, що дозволить удосконалити правове регулювання використання рослинного світу в Україні.

Ключові слова: рослинний світ, природні рослинні ресурси, використання рослинного світу, інститут права використання рослинного світу, об'єкти рослинного світу, види використання рослинного світу.

АННОТАЦІЯ

Тулина Э. Е. Правовое обеспечение использования растительного мира. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 – земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2016.

В работе на основании изучения научной литературы, законодательных и иных нормативно-правовых актов осуществлено комплексное исследование правовых основ регулирования использования растительного мира. Освещены этапы развития законодательства, осуществлена периодизация эволюции научных исследований в области использования растительного мира в Украине.

Предложена авторская дефиниция конструкции «растительный мир как объект экологических правоотношений в сфере использования»: это совокупность всех видов дикорастущих растений, а также грибов и образованных ими группировок на определенной территории, на суше, в воде, почве и воздухе в рамках государственной юрисдикции Украины, способных удовлетворять соответствующие потребности общества сегодня, которые могут быть использованы в будущем и в отношении которых установлен определенный правовой режим.

Теоретически обосновано существование института флористического права – сложного института права использования растительного мира, который относят к регулятивным,

материальным, отраслевым институтам. Он состоит из простых правовых институтов права использования объектов растительного мира с: природоохранной, рекреационной, оздоровительной, культурно-образовательной, воспитательной, научно-исследовательской и хозяйственной целями.

Усовершенствован перечень принципов института права использования растительного мира, а именно: (а) экосистемный подход как ведущий принцип института права использования растительного мира; (б) рациональность использования; (в) его целевой характер; (г) платность относительно специального пользования; (д) устойчивость; (е) установление ограничений и запретов, касающихся использования объектов растительного мира, занесенных в Красную книгу Украины или Зеленую книгу Украины с учетом таких их ценностей, как особая научная, природоохранная и др.; (ж) нормирование права использования растительного мира и др.

Рекомендовано разработать и принять подзаконные нормативные акты, такие как: (а) Правила использования природных растительных ресурсов с научно-исследовательской целью; (б) Правила использования растительного мира для обеспечения потребностей в техническом, лечебном, пряно-ароматическом и пищевом сырье из дикорастущих растений; (в) Перечень и порядок проведения мероприятий по регулированию распространения и численности видов дикорастущих растений.

Определены критерии для классификации видов использования растительного мира: (а) в зависимости от целей использования (природоохранной, рекреационной, оздоровительной, культурно-образовательной, воспитательной, научно-исследовательской, хозяйственной и др.), что является основным критерием; (б) основанием его возникновения (общее, специальное и неспециальное использование); (в) по срокам (постоянное и временное) (г) по субъектному составу (использование основными и вспомогательными субъектами) и т. д.

Предложена классификация субъектов правоотношений в сфере использования растительного мира и установлены их права и обязанности. Отдельно рассмотрены основания и порядок возникновения, изменения и прекращения правоотношений в этой сфере. Названы особенности правового регулирования отношений в процессе осуществления отдельных видов использования растительного мира.

Особое внимание в диссертационной работе уделено сравнительному анализу законодательства национального, международного и ЕС в исследуемой области.

На основании проведенного исследования сделаны теоретические выводы, намечен ряд проблем, требующих безотлагательного разрешения и сформулированы предложения по внесению изменений в действующее законодательства, что позволит усовершенствовать правовое регулирование использования растительного мира в Украине.

Ключевые слова: растительный мир, природные растительные ресурсы, использование

растительного мира, институт права использования растительного мира, объекты растительного мира, виды использования растительного мира.

SUMMARY

Tulina E. Ie. Legal Support of Floral World Usage. – On the right for a manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific degree of the Candidate of Legal Sciences on specialty 12.00.06 – Land Law; Agrarian Law; Environmental Law; Natural Resources Law. – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2016.

In the work on the basis of study of scientific literature, legal and other enactments a comprehensive research was performed in legal grounds of floral world usage regulation, Stages of legislation development were elucidated, evolution of research in the field of floral world usage in Ukraine were divided into periods. Comparative analysis was performed of national, international and European Union legislation in the field under study. Construct was formulated of «floral world as an object of environmental legal relationship in the field of usage» and its legal features specified. The place of floral world usage legal institute in the system of Ukrainian environmental law was established. Types of floral world usage, subjects of legal relationship in this field were classified, their rights and duties were specified. Grounds and procedures of emergence, amendment and cessation of legal relationships in the field under study were described, as well as the peculiarities of legal relationship regulation in the process of implementation of particular types of floral world usage. Theoretical conclusions were made, a number of problems highlighted that require immediate solution, proposals formulated on bringing amendments to legislation in force which would enable to improve floral world usage legal regulation in Ukraine.

Keywords: floral world, natural floral resources, floral world usage, floral world usage legal institute, floral world objects, types of floral world usage.

Відповідальний за випуск:
кандидат юридичних наук, доцент
В. Л. Бредіхіна

Підписано до друку 21.10.16. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Умов. друк. арк. 0,7. Обл.-вид.арк. 0,9
Тираж 100 прим. Замовлення № 1575.

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77